

В.К.Житник

Києво-Могилянська академія

ЗОРЯНИЙ СВІТ Ф.ГРУБІНА (ДО ПИТАННЯ ПРО ТРАДИЦІЇ К.Г.МАХИ В НОВІТНІЙ ЧЕСЬКІЙ ПОЕЗІЇ)

"Темна noche! Світла noche!" - цим віршем Карла Гінека Махи відкриває Франтішек Грубін свою поетичну сповідь, книгу спогадів, роздумів, зізнань у любові, щирій вдячності людям, які доторкнулися його життя, чий піснє знайшли відгомін у його душі. З цього вірша починається біографія Грубіна як поета. "Чому я в п'ятому класі переписав вірш Махи про темну і світлу ніч, хоча до цього я байдуже читав і з нехиттю переписував лише вірші, обов'язкові для вивчення? - дивується сам поет. - Ніхто від мене цього не вимагав, і все ж таки я цей вірш переписав. Уперше враження від віршів пережило години, відведені шкільним розкладом. Уперше... мене схвилювали і розчулили вірші" [3, с.12].

Проте поезії Махи судилося прожити в душі Франтішка Грубіна незрівнянно довше - вона стала частиною його творчого "я", вона супроводжувала його все життя, і навіть коли він писав свою поетичну лебедину пісню, коли вважав, що йому як поетові вже нічого буде сказати, вона незримо стояла в нього за спиною. І все-таки повинні були минути роки, перш ніж для нього стало явним, наповнилося відчутним змістом значення простих слів його юного співвітчизника.

Остання, темна ніч Франтішка Грубіна настала 1 березня 1971 р. Він прожив шістьдесят літ. Було багато ночей, позначених і творчою радістю, і пекучими роздумами, але майже всі вони так чи інакше повертали поета до вихідної точки, до "ночі всіх ночей" [4, с.158] з 27 на 28 серпня 1930 р. до ночі, коли він уперше відчув на собі тягар людських почуттів, таких протилежних, навіть, здавалося б, несумісних: біль втрати, смерть дідуся і радість першого кохання. Ця дисгармонія переживань, це відчуття, коли відмирає коріння твого роду і набрякають брості нових, невідомих ще пагонів, ця гранична нервова напруга перевернула емоційну натуру юнака: він уперше відчув себе новою людиною - чоловіком, що свідомо приймає на свої плечі життя таким, яким воно є, з усією його складністю. Згодом смерть коханої дівчини

явить йому в новому світлі ще одну грань життя: моральну відповідальність людини за інших. Минуть роки, і він, дивлячись на дорослих дітей, перевтілиться в свого померлого батька і зрозуміє те, чого не здатний був збагнути раніше. Це постійне осмислення себе як наповненої глибоким значенням часової пов'язуючої ланки, часточки безмірного довоколишнього світу з роками все більше і більше проявлятиметься в Грубіні як у людині й поеті.

Настане ще одна ніч - в Італії, в одному з флорентійських готелів, коли небо здригнеться від червеної грози, Грубін - чи не вперше в житті? - зважиться повідати двом своїм друзям про події тієї пам'ятної далекої ночі. І тільки згодом серпень 1961 р. настільки чітко воскресить серпневу ніч понад тридцятилітньої давності, що Грубін напише про неї поему, якою підведе ризику під своєю поетичною творчістю.

Так з'явилася широко відома книга "Романс для корнета", що встановила своєрідний рекорд - сім видань за десять років.

Ретроспективний погляд на поезію Грубіна в світлі цієї книги дає підстави стверджувати, наскільки глибокий слід залишили в його віршах події, описані в поемі. Вона ніби прояснює окремі сюжети, образи, поетичні деталі з попередньої творчості Грубіна.

Стануть зрозумілими часті згадки поета про цвіркунів і корнети, про річку Бесна і Сазава, про село Лешани (поема "Лешанське різдво"), набуває нового значення "Серпневі полудень" з епіграфом із вірша "Строфа, написана в серпні 1933 року" (так само, як і назва п'єси - "Серпнева неділя"). Знаємо, про яку "небіжчицю кохану" йде мова у вірші "Повернення до рідного краю: "І так щоразу я втрачав когось навек" [4, с.73]. Новий відтінок ми відчуваємо й в його другій частині про батька і сина, про наступність поколінь. Ця частина близька до "Романсу..." і загальною ідейною спрямованістю, і окремими образами. Те саме й у вірші "Щосекунди": "Тінь від голови упала мені на груди над давньою рікою, коли дівчина встала й відходила навіки, і досі мені цієї тіні з грудей не можуть зняти.. тридцять літ" [4, с.133]. "Спів любові до життя" (VI частина циклу "З південної Чехії") сприймається як підступ до теми "Романсу для корнета" (звернемо увагу на рядки "ночі серпневі, що кличуть до давніх коханих", "корнети і далі черпатимуть молодий подих з грудей", "закохані й далі будуть одне одному знімати з очей ніжний блиск зірок" [4, с.90-91] і т.д.). Окремі образи "Романсу..." знаходимо і в "Несонетах": Напр., "раптом прорвуться з молодих плечей сина чи доньки мої крила" [2, с.47].

Із запізненням просимо вибачити за дослівний, підрядковий переклад, але навіть він часом безсилий передати всі смислові нюанси оригіналу: "Романс для корнета" - це зовсім не те, що "Romance pro křídlovku", яка асоціюється з часто згадуваними в поемі крилами, а це не випад-

ково, як не випадковий і епіграф до поеми - про Фаетона, що лине вгору, в небо ("Метаморфози" Овідія), - про того, до речі кажучи, Фаетона, уривок про якого з "Фауста" Гьоте Маха переписав до свого літературного щоденника, - як не випадковий і образ крил у вірші Грубіна, написаному на смерть Константина Бібла з заголовком, що проходить як рефрен, - "Яка це ніч!"

Знаменно, що в багатьох віршах Грубіна, в тому числі й у вище названих, згадується Маха - або ж на ймення ("Nerudouy Mesic a Machova Luna" [4, с.41], "zoufalé přesný náraz Machová rumu" [4,с.135] або ж ідуть ремінісценції поеми "Май" (скажімо, "Snem z dětství provanout borový haj" [4, с.74], "Ouplné luny krásná tvář měla a má své básníky" [4, с.120]. Не завадить також згадати, що до такого ж засобу звернувся й найближчий Грубінів друг Франтішек Галас. 1936 року він пише вірш "К.Г.М.", починаючи його перифразом рядка із "Маю" - "Світло померлої зірки я пив" [5, с.88], 1949 р. Грубін присвячує пам'яті Галаса великий цикл віршів, назвавши його "Світло померлої зірки". В ньому, до речі, є слова: "Скільки ж будуть іти дощі на нашу могилу, поки зволожить нам ковток загробного зітлілий рот?" [4, с.27], що перегукується з рядками іншого Грубінового вірша, повністю перенесеними в "Романс для корнета" (пор.: "Іде дощ на твої кохані груди крізь глину і крізь корінці в землі" [2, с.48] і "Крізь глину і крізь корінці в землі ітима дощ на ї кохані груди" [4, с.179].

Перше із цюйно цитованих видань цікаве ще й тим, що це - мініатюрна книга-рукопис чеських студентів, які 1939 р. в трагічний день 17 листопада, що став пізніше Міжнародним днем студентів, були відправлені в Оранієнбурзький концтабір і, потребуючи духовної поживи - "хліба поезії", за їх образним висловом, - переписували з пам'яті улюблені вірші. Двадцятидев'ятилітній Грубін був представлений у цій збірці трьома творами, Маха - чотирма, відкриває цю книгу відомий уже нам вірш "Ніч" ("Темна noche! Світла noche!").

Ми вважаємо, що, як "Романс для корнета" допомагає глибше проникнути до багатьох віршів Грубіна, так ключем для повнішого розуміння "Романсу..." править поезія Карла Гінека Махи, і особливо вірш "Темна noche! Світла noche!"

Як відомо, градація етапів людського життя у Махи відрізняється од загальноприйнятої: ранок - юність, вечір - старість. Якраз пізній вечір і ніч уособлювали в нього найкращу пору життя (згадаймо знамените "Vyl rozdní vešer prvni maj". Людина тягнеться до загадкових зір, мріє про інші світи, а висхідне сонце, новий день гасять його високі пориви. Світла ніч у Махи - це синонім зоряної ночі, зоряного неба, мрій, молодості, життя зрештою. І от контрастом - темна ніч - сила, що притискає людей, вдавлює їх у землю - це смерть. Обидві ночі викликають у поета однакову скорботу, оскільки перша - символ здійсненої мрії - недосяжна, а друга - неминуча.

Що ми бачимо в "Романсі для корнета"? Два суперечливі, але одночасні почуття втілені в образі, який містить два контрастних компоненти: "Любов і смерть схрестилися в мені" [4, с.163], "Ніч любові і смерті обпікає і світло, й темно" [4, с.158,163]. Як бачимо, епітети повністю збігаються з епітетами Махи. Відповідно: світла ніч - любов, темна ніч - смерть. Якщо врахувати, що Грубін видав збірку "Аж до кінця любові", а в "Романсі для корнета" писав: "Любов і життя завжди для мене будуть тим самим" [4, с.185], то одержимо абсолютно адекватне тому, що у Махи.

Цьому двоєдиному образу і підпорядковані й інші, побудовані на зіставленні контрастів: люди смертні бажають безсмертного, миттєвий дотик уст - вічна обіцянка, у героя поеми, що сидить на підвіконні, одне плече в теплі, надворі, де вирує життя, друге - мерзне в кімнаті, де лежить небжжчик.

Обидві ночі - життя і смерть - у Грубіна, як і в Махи, виступають в діалектичній єдності, але, на відміну від поета минулого століття, Грубін сприймає їх не як самодостатні, постійні, а як величини відносні, що можуть набувати різних вартостей і навіть переходити одна в одну: кріп, проектуючи в небо свої золотаві суцвіття, обертається в сузір'я, а зорі, падаючи з неба, січуть кропиву.

Подібна ж відносність спостерігається в усьому: "Вберу тебе у зорі, твоє тіло введу у всесвіти, останній крик цвіркуна восени ти вчуєш так же виразно, як вибух, коли народжується нова зірка, ти вся помістишся у стебельці найменшім, хоч всесвіту всьому не вмістити твоєї сльози" [4, с.148, див. також 4, с.166]. Цим викликана й непростійність оцінок: то очі милої "знімають зорі" [4, с.156, 174], від зірок можна збожеволіти, то вони перетворюються в "золотих черв'яків, блиск нікчемності" і в "ряхтливі серги незкінченої глухоти" [4, с.168].

Підвищену зацікавленість Грубіна "космічними" темами та образами засвідчує не лише його поетична спадщина, але й критичні есе, в тому числі й цитована нами на початку книги спогадів "Любов". Варто тільки глянути в зміст: "Наші життя - наче ніч і день", "Зоряні мандри" (тут, між іншим, він хвалить одного автора за інтонації в дусі Махи), "До міріад зірок і назад".

Один із розділів книги присвячений Отокару Бржезіні ("Бржезіна був близький до зірок, а я до землі" [с.130], - сказав Петр Безруч). І ось тут ми можемо знайти те, що переконує: сказане нами вище - не наслідок випадкових збігів, у цьому плані поет цілком свідомо дотримувався певних засад, яким і спробував дати своє власне теоретичне обґрунтування: "На малому, в окремі періоди дуже стиснутому просторі великі історичні драми і духовна боротьба не розливаються - вони могутньо здійснюються вгору, вважає Грубін.- Наші традиції якби ми хотіли їх визначити одним словом, - це крилиця, але в кожному разі не дорога. Мандрівник у нас - бранець не безконечних доріг, а

магнетичних зірок... Якщо поглянути на цю проблему очима нашої поезії, можна помітити, що нас дуже рідко хвилювали далі горизонтальні, дальні - це здебільшого уявлення, символ бажання, часом і штамп, але тільки у виняткових випадках реальна дійсність. Нам усе замінив погляд угору, в безодню зоряного неба. Цей запаморочливий погляд надихнув усю нашу новочасну поезію, починаючи з Махи, через Неруду до Бржезіни і Гори. Наочно це видно на прикладі чеського верлібра... Верлібр Уйтмена розливається через прерії, від океану до океану. Верлібр Бржезіни йде вгору. В той час, як Уйтмен на широких рівнинах зустрічає реальні міста і реальних людей і включає їх до віршів, Бржезіна в морозній порожнечі посилає верлібр, як проміння з душевних глибин, щоб у безкінечному просторі над нами спостерігати явища, які названі ним і назви не мають. Звідси й багата метафоричність і стрункість його віршів, звідси й космічне бачення на відміну од земного Уйтмена" [3, с.149-150].

Ми навели цю досить велику і образну цитату, повторюємо, тільки для того, аби довести, що Грубін мав свою, свідомо зайняту позицію в питанні, яке нас цікавить, але аж ніяк не для того, щоб безоглядно згодитися з нею. Здається, зокрема, що не можна до такої міри ставити в залежність шляхи розвитку поезії, а особливо її форми, від чинників історії та географії, і вже в такому разі ніяк не можна пояснити, як серед широких українських степів у 1841 р. міг з'явитися цикл поета-романтика Михайла Петренка "Небо".

Зоряний світ, безумовно, не монополія якоїсь однієї чи кількох національних літератур. Колись Іммануїл Кант вважав визначальним для людини як такої моральний обов'язок у собі та зоряне небо над її головою. (Ця сентенція майстерно використана К.І.Галчінським у "Великодні Йоганна Себастьяна Баха"). Звернення до висоти, прагнення проникнути в її таємниці було споконвічною духовною потребою людства. За глибиною осмислення, емоційністю й художністю втілення цієї теми чеська поезія в контексті світової літератури посідає одне з найпомітніших місць. І в цьому немала заслуга традицій К.Г.Махи.

1. *Burianek F. Petr Bezruč. Praha, 1957.*

2. *Chléb poezie. Čítanka z Oranienburgu. Praha, 1945.*

3. *Hrubín F. Lásky. Praha, 1967.*

4. *Hrubín F. Můj zpév. Praha, 1963.*

5. *Halas F. Sbohem muzy. Praha, 1963.*

Стаття надійшла до редколегії 13.03.94

Summary

Creative work of a well-known poet-romantic Macha inspired many generations of Czech writers and poets. One of them is F.Hrubin, the author of a highly popular autobiographic poem "Romance for a Cornet".

The analysis of its system of images proves that it has much in common with Macha's "Oh, dark night!". This facilitates understanding of the concepts and philosophical basis of the poem which, in its turn, plays a key role in comprehension of the most important features of Hrubin's creative work.

© В.К.Житник, 1996